

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 01.07.2025

Submitted: 01.07.2025

Kabul Tarihi: 21.04.2026

Accepted: 21.04.2026

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1731899>

Halil Ölmez¹

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüşti Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Öz: Gazi Müşir Ömer Rüşti Paşa, Osmanlı'nın son dönemlerinde hem Sultan II. Abdülhamit devrinde hem de II. Meşrutiyet devrinde itibarlı bir asker ve devlet adamı olarak öne çıkmıştır. Genç yaşta başladığı askerlik kariyerinde 63 yıl hizmet etmiş; Karadağ, Sırp ve 93 Harpleri, 1897 Yunan Harbi ve Balkanlardaki görevlerinde devlete önemli hizmetler sunmuştur. Askeri kariyerindeki 1897 Yunan Harbi sırasında Teselya ordusu kurmay başkanlığı onun sivrilmesine zemin hazırlamıştır. Müşir (mareşal) rütbesine erişmesinin yanında "Gazi" ve "Yaver-i Ekrem" unvanlarıyla onurlandırılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde kısa süreliğine Harbiye Nazırlığı yapmıştır. Böylesi çalkantılı bir süreçte bu göreve saray tarafından doğrudan atanması onun II. Abdülhamit'in güvendiği bir isim olduğunu apaçık göstermektedir. Meşrutiyet sonrasında da vefatına kadar Ayan Meclisi azalığını sürdürmüştür. Bu bakımdan herhangi bir tasfiye görmeyişi kendisinin itibarının devamına önemli bir kanıttır. Mütareke devrinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden teşkili süreci, Paşa'nın Şişli'deki konağında başlamıştır. 79 yıllık ömrünü 1922'de İstanbul'da tamamlayan Ömer Rüşti Paşa'nın ailesinden de hem Osmanlı devrinde hem de Cumhuriyet

¹ Öğr. Gör., Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, mukant@gmail.com, ORCID
<https://orcid.org/0000-0002-5427-2760>

döneminde devlet hizmetinde bulunmuş önemli isimler çıkmıştır. Devletin çalkantılı bir dönemlerinde oldukça önemli hizmetlerde bulunmuş bir devlet adamı olan Ömer Rüştü Paşa'nın buna rağmen detaylı bir biyografisi bugüne kadar yazılmamıştır. Bu makale ile kendisinin arşivlerden, resmi ve dönem süreli yayınlarından ve diğer telif eserlerden yola çıkılarak biyografisinin detaylandırılması ve tanıtılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müşir Ömer Rüştü Paşa, II. Meşrutiyet, II. Abdülhamit, Harbiye Nezareti, 1897 Türk-Yunan Harbi, Ayan Meclisi.

The First Minister of War of the 2nd Constitutional Monarchy: Gazi Marshal Ömer Rüştü Pasha (1843–1922): His Life and Activities

Abstract: Ghazi Marshal Ömer Rüştü Pasha stood out as a respected soldier and statesman in the last periods of the Ottoman Empire, both during the reign of Sultan Abdülhamit II and the 2'nd Constitutional Monarchy. He started his military career at a young age and served for 63 years, providing important services to the state during the Montenegro, Serbian and 93 Wars, the Greek War of 1897 and his duties in the Balkans. His military career in the Greek War of 1897 as Chief of Staff of The Thessaly Army. paved the way for him to rise. In addition to attaining the rank of field marshal, he was honored with the titles of "Ghazi" and "The Great Aide". During the declaration of the Constitutional Monarchy II, he briefly served as the Minister of War. The fact that he was directly appointed to this position by the palace in such a turbulent period clearly shows that he was a name trusted by Abdülhamit II. After the Constitutional Monarchy, he continued to serve as a member of the Assembly of Ayan until his death. In this respect, the fact that he was not purged is an important evidence for the continuation of his reputation. During the Armistice period, the process of reorganizing the Freedom and Entente Party began in Pasha's mansion in Şişli. Ömer Rüştü Pasha, who completed his 79 years of life in Istanbul in 1922, had important family members who served the state both in the Ottoman and Republican periods. Despite this, a detailed biography of Ömer Rüştü Pasha, a statesman who served in a turbulent period of the state, has not been written to date. This article aims to elaborate and introduce his biography based on archives, official and periodical publications and other copyrighted works.

(ATAD)

Keywords: Marshal Ömer Rüştü Pasha, The Second Constitutional Monarchy, Abdülhamit II, Ministry of War, 18971 Turkish-Greek War, Assembly of Notables.

Expanded Summary

The reign of Abdülhamit II coincided with the turbulent years of a crumbling empire. During this period, which also witnessed significant opposition movements, the statesmen whom the Sultan kept in power and on whom he based his regime were frequently discussed. However, there were also statesmen who were respected both by the Yıldız Palace and the opposition. When we look at the common characteristics of these people, we realize that they were not involved in espionage activities against the others, did not pursue personal interests and stood out with their honesty. For this reason, biographical studies to better understand the statesmen of the reign of Abdülhamit. II and to identify the activities of those who were kept in the state after the Sultan's abdication are important. Biographies also pave the way for a more accurate understanding of some period subjects by detailing the activities of people who were in the middle of important events. This article aims to introduce the life and activities of Ömer Rüştü Pasha, among the dignitaries who served the state in both the Absolutist and Constitutional Monarchy periods, and to present a detailed biography of him.

Ömer Rüştü Pasha was born in 1843 in the Kütahya, he graduated from the War School and than the War Academy as a staff officer. During his 63 years of actual military service, Ömer Rüştü Pasha had a brilliant career, holding important positions, commanding armies and winning victory in the Turkish-Greek War of 1897. This brilliant career brought him closer to the Yıldız Palace and paved the way for his promotion, first to the First Army in Istanbul, then to the Chief of General Staff and finally to the post of Minister of War. Ömer Rüştü Pasha's tenure as the Minister of War is very important as it coincided with the re-proclamation of the Constitutional Monarchy II (1908). The fact that Sultan Abdülhamit II personally appointed Ömer Rüştü Pasha as the Minister of War during this period when the state was going through a transformation process shows how much the Yıldız Palace trusted Ömer Rüştü Pasha. However, the political atmosphere brought by the Constitutional Monarchy prevented him

(ATAD)

from staying in this position for a long time. His appointment to this position by Sultan directly caused controversy, it was emphasized that these appointments were the duty of the Grand Vizier in the constitutional administration and as a result, Ömer Rüştü Pasha, resigned from his post. After this, Abdülhamit wanted to appoint him as the president of the Ayan Assembly this time. The Sultan's desire to keep Ömer Rüştü Pasha in important positions is not only a clear proof of his trust in him, but also related to his desire to keep the men he trusted in important positions in this complicated process. Thus, there were objections to the Sultan, who wanted to make himself secure, in this process as well. Finally, during the March 31st Incident (1909), which paved the way for the dethronement of Abdülhamit II, was again thought to be made the Minister of War, but this was not realized. Ömer Rüştü Pasha, whose loyalty to Sultan was unquestionable, continued to be respected during the Second Constitutional Monarchy period. Until his retirement in late 1919, he continued his military career, although he did not take an active role. During this period, including his retirement, he continued to work as a senator in the Assembly of Ayan wing of the bicameral Ottoman parliamentary system until his death.

Despite the brilliant career we have summarized above and the duties undertaken by both Ömer Rüştü Pasha and his family members, unfortunately, there has not been an academic biography on Ömer Rüştü Pasha, except for short passages. For this purpose, a holistic biography of Ömer Rüştü Pasha, one of the last Ottoman statesmen, has been compiled through official state archives, official and periodical publications, period-orient period-oriented memoirs and publications, and information obtained from family members. Thus, the activities of a soldier who was directly involved in some of the events of the period are detailed. It is hoped that the subject will not only provide biographical assistance to other researchers studying the period, but also contribute to a better understanding of some events.

GİRİŞ

Sultan II. Abdülhamit'in saltanat yılları muhtelif çalkantılarla ve meşrutiyet idaresinin tesisi mücadelesi ile geçen bir döneme tesadüf etmektedir. Özellikle Kanun-ı Esâsi'nin askıya alındığı dönem "İstibdat Devri" olarak adlandırılmış² ve Sultan II. Abdülhamit'in bu dönemde çevresindeki bazı isimler yıllar boyunca şikâyet ve tepkilere hedef olmuştur. Rumi 10 Temmuz 1324'te (M. 23 Temmuz 1908) Kanun-ı Esâsi yeniden yürürlüğe alınarak meşruti yönetim geri gelince, haliyle bu tepki çeken devlet adamlarına karşı da "devr-i sâbık ricâli" olarak davranıldığı görülür³. Bazıları kendiliğinden köşesine çekildiği gibi bazılarına karşı ise sürgünler, tensikatlar ve rütbelerinin tasfiyesi gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir⁴. Fakat bunlardan başka her iki devirde itibar görmüş devlet adamları da bulunur. Bu kişilerin ortak özellikleri dürüst kişilikleri ile tanınmalarının yanında işleriyle meşgul olup jurnal faaliyetlerine bulaşmamaları olarak gösterilir. Bu sebeple meşrutiyet idaresinde de bazı görevler üstlenebilmişlerdir.

Bu makale ile yukarıdaki ikinci tarife uyan ve hem mutlakiyet hem de meşrutiyet devri süreçlerinde devlet hizmetinde bulunarak ekseriyet tarafından saygı duyulan isimlerden birisi olan Müşir Gazi Ömer Rüştü Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri ele alınacaktır. Ömer Rüştü Paşa'nın askeri sicili oldukça parlak olduğu gibi 1897'deki Yunan Harbi'nin galip ordusunun kurmay başkanlığı görevi sebebiyle "Gazi" unvanı aldığı da görülür. Fakat onu özel kılan sadece bu durum değildir. Kendisi II. Meşrutiyet'in ilk Harbiye Nazırı olmuş, akabinde uzun yıllar Ayan Meclisi azalığı görevini üstlenmiş ve Milli Mücadele yıllarına da erişmiştir. Milli Mücadele'nin zaferle neticelendiğini görememiş olan Ömer Rüştü Paşa'nın ailesinden de hem Osmanlı Devleti hizmetinde hem de Türkiye Cumhuriyeti hizmetinde bulunan birçok isim çıkmıştır. Kendisi hakkında ekseriyetle aynı bilgilerin tekrar edildiği kısa biyografiler bulunan Müşir Gazi

² "İstibdat Devri" isimlendirmesi hakkında bk. Serkan Yazıcı, "Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamının Değişimi", *History Studies*, C.6, S.5 (2014), 233-47.

³ İsmail Subhi ve Mehmed Fuad, *Musavver Salname-i Servet-i Fünûn*, (İstanbul: Matbaa-i Halk-ı Osmani Şirketi, 1326), 132-35; Süleyman Kâni İrtem, *Meşrutiyet Doğarken*, yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 76.

⁴ BOA, ZB. 414/65.

Ömer Rüştü Paşa'nın arşivler, resmi ve süreli yayınlar ile dönem açısından önemli bazı telif ve hatırat metinlerinden daha kapsamlı bir biyografisinin ortaya konulması ve tanıtılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Böylece hem II. Abdülhamit dönemi ricaline hem de askeri tarih literatürüne katkı sağlanması hedeflenmektedir.

I. Askerliğe İntisabından 1897 Yunan Harbine Kadar Hayatı ve Faaliyetleri

Ömer Rüştü Paşa, 1843 (H. 1259) senesinde Kütahya'da doğmuştur. Ailesinin şehirdeki namı aktarımlara göre Mekkelizâde'dir. Bu namın aileden bir kişinin uzun yıllar Mekke'de kalmasından dolayı alınmış olduğu rivayet edilmektedir⁵. Baba adı Mehmet, dedesinin adı ise Ali'dir. Annesi Hatice Hanım'dır. Fakat çalışmamızda aile namı hakkındaki aktarımların yanlış olduğu tespit edilmiştir. Zira Ömer Rüştü Paşa'nın kız kardeşi Emetullah Hanım'ın Bursa'nın Pınarbaşı Mezarlığı'nda bulunan kabrinin kitabesinde baba Mehmet Bey hakkında "Mekkelizâde" namı değil, "Kütahyalı ve Mekkeleli Damadı" unvanı kullanılmıştır⁶. Ömer Rüştü Paşa'nın bir diğer kardeşi ise Ferik Osman Şakir Paşa'dır.

İlk tahsilini Kütahya'da tamamlamasının ardından hemşerisi Mustafa Akif Bey'in⁷ (Paşa) teşvikiyle 1856 senesinde Bursa Mekteb-i İdadi-i Askeri'sine kaydolmuş ve buranın ardından 1860 senesinde Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye girmiştir. Mekteb-i Harbiye'den sonra devam ettiği Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden 1866'da erkân-ı harb (kurmay) yüzbaşısı rütbesiyle mezun olmuştur⁸. 1867'de Bosna'ya gönderilmiş, 1868'de Yenipazar Fırkası emrine tayin edilerek beş sene kadar burada bulunmuştur. Bu görevi sırasında Yenipazar Kışlası gibi askeri mekânların teftiş ve inşaatları ile ilgilenmiştir. 1869'da erkân-ı harb kolağalığı rütbesine yükselmiş⁹ ve 1873 senesinde Prepol'den Bosna'ya kadar inşası düşünülen demiryolu hattı inceleme heyeti başkanlığına tayin edilmiştir. Eylül 1874'de Saraybosna'dan Sofya'ya gelerek bir ila bir buçuk sene kadar da Sofya Demiryolu Komisyonu'nda bulunmuştur. Bu esnada 1875'de

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1932), 261.

⁶ Kitabede, "Kütâhiyyevî Mekkevî dâmâdı tüccardan El'hac Mehmed Ağa kerimesi ...", şeklinde geçmektedir.

⁷ Delilbaşızâde Mustafa Akif Paşa ve askerliğe intisap ettirdiği hemşerileri hakkında bk. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 219.

⁸ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiyye*, (İstanbul: Şirket-i Mürebbiye Matbaası, 1310), 366.

⁹ *Salname-i Askeri*, 5'nci Def'a, (1291), 9.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

erkân-ı harb binbaşılığı rütbesine yükselmiştir¹⁰. Bulgaristan'da meydana gelen anarşi faaliyetleri üzerine Nisan 1876'da gerekli vasıfları haiz ve daha evvel Sofya'da bulunduğuandan o tarafların lisanına da hâkim olması sebebiyle Pazarcık'ta bulunan Ferik Adil Paşa'nın emrine tayin edilerek sene sonuna kadar Bulgaristan'daki hadiselerin bastırılmasıyla uğraşmıştır¹¹.

Ömer Rüştü Bey (Paşa), 1876-77 Osmanlı-Sırp Muharebesi başlarında Niş Kolordusu'na tayin edilmiş ve harbin sonuna kadar Akpalanga ve Şehirköy Muharebeleri'nde bulunmuştur. Sonrasında ise bahsi geçen ordu mensuplarından Ali Sâib Paşa birliklerinin birinci tugayı ile beraber Aleksinaç ve Kırmızıtepe Muharebeleri'nde yer almıştır. Bu muharebelerdeki hizmetine mükâfaten dördüncü rütbeden Mecîdî Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Sırp Muharebesi sonunda Sofya ve Orhaniye geçitlerinin incelenmesine görevlendirilmiş ve görevi sonunda Şumnu mevkiine gönderilmiştir. 93 Harbi (1877/1878 Osmanlı-Rus Harbi) başlarına kadar gönderilmiş olduğu mevki civarında ve sonradan Balkan geçitlerinden Çalıkavak, Boğazdere, Akdere boğazlarında istihkâmlar inşa ettirdikten sonra Hezargrad'taki orduya mensup Sâbit Paşa Fırkası'nda görevlendirilmiştir. Slovnik Muharebeleri'nden sonra aynı fırkayla Pazarcık'ın ilerisinde bulunan Kapucuk Derbenti'nin muhafazasına tayin edilmiştir. Akabinde Pazarcık ve Filibe Muharebeleri'nde bulunmuştur. Muharebeler esnasındaki hizmetleri ve gördüğü takdir üzerine Temmuz 1877'de kaymakamlık (yarbay) rütbesine yükseltilmiştir¹². Ayrıca muharebe madalyasıyla da ödüllendirilmiştir. 1878 senesi başlarında Yenişehir Fırkası'nın erkân-ı harbiye reisi (kurmay başkanı) olarak görevlendirilmiş, 1880 senesine kadar burada bulunmuştur. Bu süreçte tebdilen üçüncü rütbeden Mecîdî nişanı ile ödüllendirilmiştir¹³. Aynı tarihte İstanbul'daki Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi (Genelkurmay) Birinci Şubesi'nde görevlendirilmiş ve 8 Mayıs 1880'de miralaylık (albay) rütbesine terfi etmiştir¹⁴.

¹⁰ *Salname-i Askeri*, 6'ncı Def'a, (1292), 9.

¹¹ BOA, Y..PRK.ASK. 126/101.; MSBATA, 110-9-1-2/11-0-6.; "Terâcim-i Ahvâl", *Malûmât*, Nr. 85, (31 Mayıs 1313), 757.

¹² BOA, C.AS. 1090/48094.

¹³ "Terâcim-i Ahvâl", *Malûmât*, 758.

¹⁴ BOA, İ.DH. 802/65021.

Ömer Rüştü Bey (Paşa), 1882’de Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunan hudutlarında inşası düşünölmüş istihkâmların detaylı teftişi için görevlendirilen komisyonla birlikte Kosova, Yanya, Manastır ve İşkodra bölgelerinde dolaşarak 1883 senesi sonlarına doğru eski görevine geri dönmüştür. Bu görevi esnasındaki hizmetleri nedeniyle 5 şubat 1885’te üçüncü rütbeden Osmânî nişanı ile ödüllendirilmiřtir¹⁵. Aynı yıl ayrıca Çatalca İstihkâmları’nın teftişine görevli komisyona atanmıştır. 18 Kasım 1885’de erkân-ı harbiye mirlivalığı rütbesine yükseltilerek “paşa” olmuş ve Edirne tarafında toplanan I. Kolordu’nun erkân-ı harbiye reisliğine tayin edilmiřtir¹⁶. Bir sene sonra bazı tahkikatlar için Yemen’e gönderilmiştir. İstanbul’a döndükten sonra 1887’de Hassa Ordu-yı Hümâyunu’nun (I. Ordu) erkân-ı harbiye reisliğine tayin edilmiştir. Bu tarihlerde ayrıca Maliye-i Askeriye Komisyonu azalığı da yapmıřtır¹⁷.

Ömer Rüştü Paşa, Hassa Ordusu’ndaki görevi uhdesinde bırakılmak üzere geçiçi olarak altı ay kadar Yenipazar Mevkii Kumandanlığı görevinde bulunmuş ve İstanbul’a döndükten sonra yine asli görevinin başına geçmiştir. Bu süreçte tebdilen ikinci rütbeden Mecîdî nişanı ve Girit İftihar nişanı ile ödüllendirilmiştir. 1888’de ferik rütbesi verilerek Trablusgarp Fırkası Kumandanlığı’na, ardından 1892’de V. Ordu Kumandanlığı’na tayin edilmiş ve 8 Haziran’da İstanbul’dan ayrılarak şam’a gitmiřtir¹⁸. Bu esnada tebdilen ikinci rütbeden Osmânî nişanı ile ödüllendirilmiştir. Yine hizmetlerine mükâfaten 13 Mart 1895’te tebdilen birinci rütbeden Mecîdî nişanı ile taltif edilmiřtir¹⁹. Dört sene kadar V. Ordu Kumandanlığı’nı başarıyla yürüttükten sonra bu ordu kumandanlığından ayrılarak 29 Temmuz 1896’da vapurla İstanbul’a dönmüřtür²⁰. Bu dönemde acı bir hadise de vuku bulmuş ve 28 Ocak 1897’de Ömer Rüştü Paşa’nın Erkân-ı Harbiye Mektebi son sınıfta kurmaylık tahsil eden oğlu Emin Bey, Süleymaniye Camii tarafına açılan Seraskerlik kapısı civarında bulunan sebile çarparak atından düşüp vefat etmiřtir²¹.

¹⁵ BOA, İ.DH. 938/74323.

¹⁶ BOA, İ.DH. 968/76491.

¹⁷ BOA, Y..MTV. 35/96.; *Salname-i Askeri*, (1304), 50.

¹⁸ BOA, Y..PRK.ASK. 126/101.; “Dâhiliyye”, *Sabah*, Nr. 1005, (27 Mayıs 1308), 2.; “Dâhiliyye”, *Sabah*, Nr. 1010, (1 Haziran 1308), 3.

¹⁹ BOA, İ.TAL. 74/24.

²⁰ BOA, Y..PRK.ASK. 126/101.; “Dâhiliyye”, *Sabah*, Nr. 2515, (18 Temmuz 1312), 1.; “Terâcim-i Ahvâl”, *Malûmât*, 758.

²¹ “Merhûm Emin Bey”, *Servet-i Fünûn*, Nr. 311, (13 şubat 1312), 296.

II. Yunan Harbinden II. Meşrutiyete Kadar Faaliyetleri

Girit meselesi üzerinden tekrar alevlenen Türk-Yunan ilişkileri, 13 Şubat 1897'de Prens George'nin adaya çıkışı sonrası alınan ilhak kararıyla daha da gerilmiş, Osmanlı Devleti'nin verdiği notalar ve Avrupalı devletlere ilettiği uyarılar sonuçsuz kalmıştır. Yunanistan savaşa istekli tavrını sürdürerek 16 Nisan 1897'de savaş ilan etmeksizin saldırıya geçince, neticesiz kalan diplomatik girişimlerin ardından 17 Nisan'da da Osmanlı Devleti, Yunanistan'a savaş ilan etmiş ve 1897 Türk-Yunan Savaşı başlamıştır²².

Ömer Rüştü Paşa, bu evrede önce Sultan II. Abdülhamit'in iradesiyle, "eski V. Ordu Kumandanı" sıfatıyla 22 Şubat 1897'de Alasonya Ordusu'nda görevlendirilmiştir²³. Yapılan düzenlemeyle akabinde Alasonya Ordusu'nun 4. Fırkası'nın kumandanlığına getirilmiştir²⁴. Hemen ardından verilen yetkiyle bizzat Ordu Kumandanı Müşir Ethem Paşa tarafından bahsi geçen ordunun erkân-ı harbiye reisliğine (kurmay başkanlığına) seçilerek bu göreve tayin edilmiştir²⁵. 11 Mart 1897'de yeni görev yerine ulaşan Ömer Rüştü Paşa, 13 Mart'ta da görevine başlamıştır²⁶. Ayrıca tebdilen birinci rütbeden Osmânî nişanı ile ödüllendirilmiştir. Savaşın sonuna dek bu ordunun kurmay başkanlığı görevini yürütmüştür. Ziya Şakir, Ömer Rüştü Paşa'nın Alasonya Ordusu'ndaki kurmay başkanlığı hakkında şunları yazmıştır;

"Erkân-ı Harbiye Reisi Ömer Rüşdü Paşa'ya gelince; bu zat yalnız o devrin erkân-ı harpleri arasında değil, bütün orduda ahlakının sâfiyet ve nezâketi, müfrit (aşırı) terbiye ve nezâketi ile temayüz etmişti. Askerlik kudretinin ehemmiyetini de o tarihe kadar ifa etmiş olduğu mühim hizmetlerde göstermişti. Birdenbire kazandığı bu yüksek mevkii çekemeyen bazı aleyhtarlarının Edhem Paşa hakkındaki rivayetlerine rağmen,

²² Sabri Can Sannav ve Cem Turan, "Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler", *Turkish Studies - Historical Analysis*, 2019, C. 14, S.4 (2019), 995.

²³ MSBATA, 110-9-1-4/12-11-4.

²⁴ MSBATA, 110-9-1-4/29-94-1.

²⁵ MSBATA, 110-9-1-4/71-4-15.; MSBATA, 110-9-1-4/115-38-7.; MSBATA, 110-9-1-4/119-20-1.; Adem Ölmez, *Gazi Edhem Paşa ve Dönemi*, (Ankara: TTK, 2013), 99.

²⁶ "Hudûd-ı Yunâniyeye Gönderdiğimiz Muhâbir-i Mahsûsamızdan", *Sabah*, Nr. 2630, (12 Mart 1313), 2.

Abdülhamit cidden iyi bir ordu kumandanı ve cidden isabetli bir erkân-ı harbiye reisi seçmişti. Ordunun bu iki büyük rüknü arasındaki fikir ittifak ve ittihadı ise ayrıca bir muvaffakiyet âmili idi.”²⁷

Ömer Rüştü Paşa'nın 1897 Yunan Harbi sırasındaki faaliyetleri, sonraki yıllarda da tartışma konusu olmuştur. Örneğin Atif Hüseyin Bey, hatıratında hususi doktorluğunu yaptığı devrik Sultan II. Abdülhamit'in 24 Haziran 1916'da, hemen bir gün önce düzenlenen Alman Mareşal Goltz Paşa'nın cenazesinin nakil töreni sebebiyle konusunun açılması üzerine yaptığı bir değerlendirmeyi nakletmektedir. Buna göre Goltz Paşa'nın 1897 Yunan Harbi için daha evvel yaptığı tüm planların hatalı olduğu ve bu hatalardan Ordu Kumandanı Ethem ve Ordu Kurmay Başkanı Ömer Rüştü Paşa'lar sayesinde dönüldüğünü devrik Sultan'ın, “*Bereket Edhem Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumi Reisi Ömer Rüştü Paşalara!*”, cümlesiyle dile getirdiğini aktarmaktadır²⁸. Arşiv belgeleri içinde Ömer Rüştü Paşa'ya, harp sırasında ve cepheleyken iletilmek üzere bizzat Padişah II. Abdülhamit tarafından gönderilen “selam-ı şahane” hakkında da bir belge görülmektedir²⁹. Bu durum Paşa'nın Sultan II. Abdülhamit nezdindeki itibarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. 1897 Yunan Savaşı'nda büyük başarılar gösteren ordunun kurmay başkanı olan Ömer Rüştü Paşa'ya diğer üst düzey kumandanlarla birlikte “Gazi” unvanı ve üzerinde bu unvanın yazılı olduğu bir kılıç da hediye edilmiştir³⁰.

²⁷ Ziya Şakir, *Sultan Abdülhamid'in Yunan Zaferi ve Gizli Siyaseti*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994), 41-2.

²⁸ Metin Hülâgü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri (1909-1918): Hususi Doktoru Atif Hüseyin Bey'in Hatıratı*, (İstanbul: Pan Yayınları, 2003), 276.

²⁹ BOA, Y..PRK.ASK. 128/133.

³⁰ *Malûmât*, Nr. 95, (7 Ağustos 1313), 918-19.; *Resimli Gazete*, Nr. 42, (14 Ağustos 1313), 496-97.; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 261. Bu unvanın ilgili harbin kumandanlarıncı 93 Harbi'nde benzer biçimde taltif edilen Gazi Osman ve Gazi Ahmet Muhtar Paşalar gibi aktif bir biçimde kullanılmadığı fakat mezar taşlarına işlendiği görülmektedir. “Gazi” unvanının mezar taşında kullanımı örneğin hem Eyüp'teki Müşir Ethem Paşa'nın hem Üsküdar Valide Camii haziresindeki Ferik Ahmet Hıfzı Paşa'nın, hem de Reşitpaşa Mezarlığı'ndaki Müşir Ömer Rüştü Paşa'nın mezar taşlarında açıkça görülmektedir. Verilen kılıçların üzerine her paşanın adı ayrıca yazılacak biçimde işlenen ve *Malûmât* (7.8.1313) gazetesinde verilen yazı şudur; “Bi-inayetillâhi Teâlâ Yunanistan ile edilen muharebe-i gâlibânede ibraz eylediği müessir sadâkat ve şecâatine nişâne-i takdir ve bi'l-intikal evlâd ve ahfâdına yâdigâr-ı mefharet olmak üzere Osmanlılarca en büyük âlâmet-i zafer ve medâr-ı temâyüz olan iş bu seyf muhârebâtta daha birçok galebât-ı celîleye

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Savaş sonrası Yunan hududunda sınır konuları ile ilgili görevine devam eden Ömer Rüştü Paşa'nın bu dönemde ayrıca Osmânî nişanı da murassaya tahvil edilmiştir³¹. Yeni Yunan sınırının haritasının çizilmesi için toplanan Topografya Komisyonu'na reislik eden Ömer Rüştü Paşa, İstanbul'a dönüşünün akabinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi (Genelkurmay Başkanlığı) Başkan Vekili Müşir Ethem Paşa'nın sağlık sorunları sebebiyle daireye gelemediği zamanlarda onun görevini de yerine getirmek üzere 9 Haziran 1898'de yardımcılığına atanmıştır³². Ayrıca yine 1898 Haziran ayında altın liyakat madalyası ile taltif edilmiştir³³. 1899 tarihli bir gazete haberine göre Ömer Rüştü Paşa, Emevi ve Abbasi halifeleri zamanına ait 33 adet gümüş sikkeyi Müze-yi Hümâyuna bağışlamış ve bu durum haberde övülmüştür³⁴. Dönem basınından bu sıralarda Paşa'nın Süleymaniye'de Dökmeciler civarındaki konağında ikamet ettiği anlaşılmaktadır³⁵.

Ömer Rüştü Paşa, 23 Ocak 1902'de müşir rütbesine yükseltilmiştir³⁶. 26 Haziran'da ise altın imtiyaz madalyası ile taltif edilmiştir³⁷. Paşa, sonrasında emrine verilen bir kolorduyla Arnavutluk ve Bulgaristan dolaylarında meydana gelen isyan hareketlerini bastırmakla görevlendirilmiş, bu süre içinde bir müddet Manastır'da kalmıştır. Makedonya'daki olayları bastırması, bölgedeki isyancı toplanma noktalarından biri olan Yakova'ya herhangi bir direnişle karşılaşmadan girmiştir³⁸. Bu görev esnasında Ömer Rüştü Paşa'nın maiyetinde ayrıca kardeşi Mirliwa Osman Şakir Paşa ve damadı Miralay Hüsamettin Bey de bahsi geçen rütbelere terfi ettirilerek bulunmuşlardır³⁹. Ömer Rüştü Paşa'nın 18

vasita-i muvaffakiyet olmak duasıyla taraf-ı eşref-i padişâhânemden Gazi [...] Paşa'ya ihsan buyrulmuştur."

³¹ "Dâhiliyye", *Sabah*, Nr. 2850, (18 Teşrinievvel 1313), 3.; "Terâcim-i Ahvâl", *Malûmât*, 758.; "Sulh", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 5914, (4 Teşrinievvel 1313), 1.

³² BOA, İ.AS. 25/14.; "Dâhiliyye", *Sabah*, Nr. 3073, (29 Mayıs 1314), 2.

³³ "Madalya", *Sabah*, Nr. 3076, (1 Haziran 1314), 1.

³⁴ "Dâhiliyye", *Sabah*, Nr. 3458, (24 Haziran 1315), 1.

³⁵ "İstanbul Ciheti", *Sabah*, Nr. 1334, (16 Teşrinisani 1317), 3.; "İstanbul Ciheti", *Sabah*, Nr. 4335, (17 Teşrinisani 1317), 3.

³⁶ BOA, İ.TAL. 269/78.

³⁷ BOA, İ.TAL. 143/58.

³⁸ "The Situation in Turkey", *The Tablet*, No. 3288, (16 May 1903), 759.

³⁹ BOA, İ.AS. 44/34.

Nisan 1903'te son derece önemli bir unvan olan "Yaver-i Ekrem" unvanı da uhdesine verilmiştir⁴⁰. Bilahare aynı yıl Manastır'daki kolordu kumandanlığı görevine ilaveten II. ve III. Ordu Müfettişlikleri görevi de kendisine verilmiştir⁴¹. Kendisine bu göreve gitmeden önce İstanbul'dayken Teftiş-i Askeri Komisyonu'nun ikinci başkanlığı görevi de verilmiş ve bu süreçte de uhdesinde bırakılmıştır⁴². Bahsedilen Rumeli görevinden sonra tekrar İstanbul'a dönmüş ve Yıldız'daki Çit Köşkü'nde toplanan Teftiş-i Askerî Komisyonu görevine devam etmiştir⁴³. Tahsin Paşa'ya göre bu komisyon Serasker Rıza Paşa'nın riyasetinde toplanmaktaydı ve Rıza Paşa, Müşir Ethem Paşa ile Müşir Ömer Rüştü Paşa'dan hoşlanmamaktaydı. Tahsin Paşa, buna sebep olarak ise adı geçenlerin, özellikle de Ethem Paşa'nın askeri dairedeki kötü hallerden ve terfilerdeki ihmal şikâyetlerinden sıkça bahsetmesini göstermektedir⁴⁴.

Ömer Rüştü Paşa'nın validesi, hanımı ve kızı da 21 Eylül 1903'te taltif edilmiştir⁴⁵. Kendisine ise 9 Ekim 1906'da murassa Mecîdî nişanı verilmiştir⁴⁶. Ayrıca kızı Hayriye Hanım'a 2 Şubat 1907'de Şefkat nişanı da verilmiştir⁴⁷. Bu süreçte Ömer Rüştü Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye reis vekilliğine yani Osmanlı Devleti Genelkurmay Başkanlığı vekilliğine yükselmiştir⁴⁸.

III. Ömer Rüştü Paşa'nın Meşrutiyetin İadesi Sırasındaki Kısa Harbiye Nazırlığı Görevi

Mutlakiyet yıllarının son devresinde Balkan coğrafyasında giderek güçlü bir hareket haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) sindirilmesi için bölgeye adamlarını gönderen II. Abdülhamit, beklediği bir isyan ile karşı karşıya kalmıştır. 3 Temmuz 1908'de Resneli Niyazi Bey yanındakilerle dağa çıkmış, İTC ise meşrutiyet idaresini talep eden telgraflarını saraya, Rumeli Müfettişliği'ne ve Manastır Valiliği'ne ardı ardına göndermeye başlamıştır. Olayları bastırmak amacıyla Manastır'a gönderilen Ferik Şemsi Paşa, 7

⁴⁰ BOA, BEO 2051/153754.; BOA İ.AS. 44/18.

⁴¹ BOA, İ.AS. 46/40.; BOA İ.AS. 46/49.

⁴² BOA, Y..PRK.BŞK. 68/87.

⁴³ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 261.

⁴⁴ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931), 169.

⁴⁵ BOA, İ.TAL. 311/50.

⁴⁶ BOA, İ.TAL. 406/77.

⁴⁷ BOA, İ.TAL. 413/60.

⁴⁸ BOA, BEO 3189/239126.; *Salnâme-i Askerî*, 14'ncü Def'a, (1324), 4.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Temmuz'da Manastır'a geldiği gün öldürülmüş, yerine tayin edilen Müşir Tatar Osman Paşa da 23 Temmuz'da dağa kaldırılmıştır. Gelişmeler üzerine bölgedeki denetimi kaybeden Sultan II. Abdülhamit, meşrutî idareyi yeniden ilan etmeye mecbur kalmıştır⁴⁹.

Tahsin Paşa'ya göre Ömer Rüştü Paşa, meşrutiyetin yeniden ilanına kadar olan süreçte Teftiş-i Askerî Komisyonu azası da bulunduğu için her gün saraya gelmektedir. Olayların yaşandığı sırada erkenden saraya çağrılan Tahsin Paşa'ya Sultan II. Abdülhamit, Ömer Rüştü Paşa'yı seraskerliğe tayin etmeyi düşündüğünü, bir gün önce Askerî Mektepler Müfettişi Zülüflü İsmail Paşa ile fikrini öğrenmek için kendisini yoklattığını ve şimdi de Tahsin Paşa'nın görüşerek düşüncesini ona bildirmesini istediğini emretmiştir. Çit Köşkü'ne giderek Ömer Rüştü Paşa'yı gören Tahsin Paşa durumu aktarmış fakat Ömer Rüştü Paşa, Sultan'ın teveccühüne şükranlarını sunsa da görevi kabule istekli görünmemiştir. Ömer Rüştü Paşa, Tahsin Paşa'ya hitaben Seraskerlik makamının ağırlığından bahisle kendisini bu pozisyona layık görmediğini, mali durum sebebiyle hâlihazırda askerî tahsisatta gecikmeler yaşandığını, bu gecikmelerin devamı halinde ise bu işleri üzerine alan kişilerin sızlanmaları yanında Seraskerlik tarafından verilen görevleri yerine getirmekten kaçınmaları riski bulunduğu bahsetmiştir. Bundan dolayı padişaha karşı mahcup olmasının ihtimal dâhilinde olacağını ve bu sebeple kendisine olan teveccühü kaybetmekten çekindiğini iletmiştir⁵⁰.

Tahsin Paşa'nın aktardığına göre Ömer Rüştü Paşa'nın yukarıda verilen gerekçeler ile Seraskerlik vazifesini kabule yanaşmadığını Sultan II. Abdülhamit'e bildirince Sultan tarafından kendisine tekrar giderek Ömer Rüştü Paşa'yı ikna etmesi emredilmiş fakat yapılan görüşme sonrası Ömer Rüştü Paşa benzer beyanlarla görevi yine kabule yanaşmamıştır. Bunun üzerine durum tekrar Sultan II. Abdülhamit'e bildirilince Ömer Rüştü Paşa üzerindeki nüfuzunu ve onun böyle kati bir emre karşı gelemeyeceğini bildiği için son çare olarak II. Abdülhamit konuyu noktalayan şu kesin emri iletmiştir;

“Sadarete Sait Paşayı getireceğim, ancak Sait Paşa kendi kabinesinde Rıza Paşa ile birlikte bulunmak istemiyor. Rıza Paşa seraskerlikle kaldıkça

⁴⁹ İhsan Burak Bircikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Akademik Bakış*, C.2, S.3 (2008), 216-17.

⁵⁰ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, 256-57.

sadareti kabul edemiyeyeğin[i] söylüyor, binaenaleyh Rıza Paşanın tebdili zaruridir. Ömer Rüştü Paşayı tekrar görünüz, Harbiye Nezaretine tayini nezdinizde takarrür etmiş (kararlaştırılmış), iş olup bitmiştir, mazeret kabul etmem, kendisine böyle tebliğ ediniz ve irademin kat'î olduğunu söyleyiniz.”⁵¹

Tahsin Paşa'nın oldukça canlı aktardığı bu tayin hadisesine göre Ömer Rüştü Paşa'nın Sultan II. Abdülhamit nezdinde oldukça itimat sahibi olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Böylece Müşir Ömer Rüştü Paşa, 23 Temmuz 1908'deki (10 Temmuz 1324) II. Meşrutiyet'in ilanından hemen önce Avlonyalı Ferit Paşa'nın hükümeti yerine 22 Temmuz'da teşkil edilen Küçük Sait Paşa Hükümeti'ne, "Harbiye Nazırı" unvanıyla bizzat padişah tarafından seçilerek dâhil edilmiştir⁵². Zira aynı gün artık bir işlevselliği kalmayan ve oldukça kötü şöhrete sahip "Seraskerlik" makamı kaldırılıp Harbiye Nezaretine tahvil edilmiştir⁵³.

Kabinenin açıklandığı gün Rumeli'nden gelen telgrafları Heyet-i Vükela'ya gönderen Sultan II. Abdülhamit, Tahsin Paşa'ya göre geç saatlere kadar yapılması gerekenler hakkında hükümetten bir karar beklediye de bu kararı bir türlü alamayınca kendisi devreye girerek Kanun-ı Esâsi'nin yeniden yürürlüğe alınması için Heyet-i Vükela tarafından mazbatanın hazırlanmasını emretmiştir⁵⁴. Sadrazam Sait Paşa ise mazbatanın yazılmasına kendisinin ön ayak olduğunu aktarır⁵⁵. Karar metninde Ömer Rüştü Paşa'nın da "Harbiye Nazırı" sıfatı ile imzası bulunmaktadır. Böylece meşrutî idare yeniden tesis edilmiştir. Umumi af meselesi sebebiyle 25 Temmuz'da İstanbul'da gösteriler olmuş, bu süreçte Ömer Rüştü Paşa da aktarılanlara göre Harbiye Nezaretine önüne gelenleri askeri bando ile karşılatıp üstüne bir konuşma da yaparak devlet ve millete sadakatle hizmet edeceği hakkında yemin etmiştir. Ertesi gün padişaha teşekkür için saraya giden kalabalığa Sultan Abdülhamit görünmek zorunda kalmış, yanında Sadrazam Sait Paşa, Kâmil Paşa, Şeyhülislam Cemalettin Efendi ve Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa olduğu halde halkı selamlamıştır⁵⁶. 31

⁵¹ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, 257.

⁵² BOA, İ.DH. 1467/49.; BOA, TFR.I.U.M. 26/2506.; *Sabah*, Nr. 6762, (10 Temmuz 1324), 1.

⁵³ Yüksel Çelik, "Serasker", *TDVİA*, C.36 (2009), 549.

⁵⁴ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, 266.

⁵⁵ Said Paşa, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı [Küçük] Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtırâtı*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), C.2-3, 670-72.

⁵⁶ İrtem, *Meşrutiyet Doğarken*, 78-9.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Temmuz 1908 Cuma günü düzenlenen selamlık töreninde Padişah ile birlikte açık arabada Sadrazam Sait Paşa ve Harbiye Nazırı Müşir Ömer Rüştü Paşa da hazır bulunarak camiye gidilmiştir⁵⁷. Basın üzerinden aktarılan bu gibi hadiselerden yaşanan heyecan ortamında Müşir Ömer Rüştü Paşa'nın sürekli II. Abdülhamit'in yakınlarında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Meşrutiyetin yeniden ilanı ardından tekrar devreye alınan "Kanun-ı Esâsi" ile sadrazam ve şeyhülislamın yanında harbiye ve bahriye nazırlarını da padişahın atayacağı belli olduktan sonra Ömer Rüştü Paşa, Sultan tarafından yine Harbiye Nazırı olarak vazifesinde bırakılmış ve böylelikle Paşa, II. Meşrutiyet'in ilk Harbiye Nazırı unvanını almıştır⁵⁸. Fakat padişahın kabineye doğrudan bu şekilde atamalar yaparak sadrazamdan ziyade etki ettiği ve meşruti bir hükümette bunun kabul edilemeyeceği⁵⁹ iddia edilerek kısa süre içinde itirazlar yükselmiş ve bunun üzerine uzun bir aradan sonra kurulan ilk meşruti hükümette istifalar peşi sıra gelmiştir. Eleştirilerin odağındaki isim olan Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa⁶⁰ yanında ismen doğrudan hedef olmasa bile atama şekli sebebiyle eleştirilen Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa da bu süreçte hükümetten çekilmişlerdir. Fakat kabineden diğer istifa edenlerin yerine yenilerini bulmak zor olmamışsa da Harbiye ve Bahriye Nazırlığı vazifelerine kimlerin getirileceği konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine Sadrazam Küçük Mehmet Sait Paşa sadarettten çekilmek zorunda kalmıştır⁶¹. Ömer Rüştü Paşa'nın Harbiye Nazırlığı bu nedenlerle toplamda sadece 15 gün sürmüştü fakat bu süre II. Meşrutiyet'in ilk Harbiye Nazırı unvanını almasına yetmiştir⁶². Sadrazam Sait

⁵⁷ "Necib Osmanlılar", *Servet-i Fünûn*, Nr. 7, (19 Temmuz 1324), 1.

⁵⁸ BOA, İ.DUİT 7/54.

⁵⁹ "Ne Haldeyiz?", *Servet-i Fünûn*, Nr. 12, (24 Temmuz 1324), 1.

⁶⁰ Musavver Salname-i Servet-i Fünûn'da Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa için, "Sadrazam Said Paşa birkaç gün sonra istifaya mecbur edilmiş ve içinde Hasan Rami Paşa gibi bir mürtekinin bulunduğu kabinesi sükût eylemiştir", ifadesi yer almaktadır. İsmail Subhi ve Mehmed Fuad, *Musavver Salname-i Servet-i Fünûn*, (İstanbul: Matbaa-i Halk-ı Osmani Şirketi, 1326), 128.

⁶¹ Mehmet Tevfik Biren, *Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 1*, yay. haz. F. Rezan Hürmen, (İstanbul: Arma Yayınları, 1993), 448-49.; "Şuûn", *Tanin*, (23 Temmuz 1324), 3.; "Şuûn", *Tanin*, (24 Temmuz 1324), 3.

⁶² Ahmed Necâti Efdaleddin, *Medeni Ahlâkî Musâhabeler*, (İstanbul: Resimli Kitab Matbaası, 1329), 103.

Paşa hatıratında, Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa ve Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa'nın kabinede tutulmasının eleştirildiğini fakat bu durumun kendi kararı olmadığını belirterek bu isimlerin kabine listesine saray tarafından eklenerek kendisinden habersiz olarak gazetelerde ilan ettirildiğini, Hasan Rami Paşa'nın azlini ise kendisinin hazırladığını belirtir⁶³.

IV. Harbiye Nazırlığı Sonrası Faaliyetleri ve Kişiliği

Harbiye Nazırlığı görevinden istifasının ardından padişah tarafından Ayan Meclisi üyeliğine atanan Ömer Rüştü Pařa⁶⁴, yukarıda bahsedilen nüfuz meselesine adeta bir kanıt gibi yine bizzat Padişah tarafından Ayan Meclisi riyasetine aday gösterilmiş fakat yeni sadrazam olan Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa bu görev için selefi Küçük Mehmet Sait Paşa'yı tercih etmiřtir⁶⁵. Kamil Paşa, hatıratında Ayan Meclisi reisini padişahın atayacağından bahisle Sultan II. Abdülhamit'in bu riyasete meclisin azasından Ömer Rüştü Paşa'yı tasavvur ve emrettiğini aktarmaktadır. Ne var ki Kamil Paşa, Sait Paşa gibi sadrazamlıktan ayrılmış biri dururken bu tayini yapmasının vefasızlığa yorulacağını düşünerek Sait Paşa'nın bu göreve gelmesine uğraştığını fakat Sultan'ı ikna edemediğini de belirtir. Netice olarak ise Ömer Rüştü Paşa'nın aslında bu göreve ehliyeti olduğunu da belirterek saraydan çeşitli araçlar vasıtasıyla riyasete mülkiyeden birinin gelmesi ve eğer gerekliyse ikinci reisliğe askeriyeden birinin gelebileceğinin maslahat icabından olduğu yönünde Sultan Abdülhamit'in ikna edilerek Sait Paşa'nın bu göreve getirilebildiğini aktarmaktadır⁶⁶.

Ömer Rüştü Paşa'nın hükümetten çekilmesinden sonra Sultan Abdülhamit, Paşa'nın yaver-i ekremlik hizmetine devamla tam maaş almasını da sađlamıřtır⁶⁷. 10 Aralık 1908'deki tensikatta Müşir Ömer Rüştü Paşa, eski 2. Fırka Kumandanı Müşir şevket Paşa ve eski Petersburg Sefiri Hüseyin Hüsnü Paşa haricindeki diğer tüm yaver-i ekremlerin unvanları geri alınmıřtır⁶⁸.

⁶³ Said Paşa, *Hatırat*, 684.

⁶⁴ BOA, BEO 3455/259058.; *Takoim-i Vekâyi'*, Nr. 66, (3 Kanunuevvel 1324), 1.

⁶⁵ Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi: Ali Cevat Beyin Fezlekesi*, (Ankara: TTK, 1985), 18.

⁶⁶ Kâmil Paşa, *Kâmil Paşanın Âyan Reisi Said Paşaya Cevapları*, (İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1327), 59.

⁶⁷ BOA, BEO 3453/258957.

⁶⁸ Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, 174.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

31 Mart Vakası'nın ilk günü Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın değiştirilmesi talebi üzerine sarayın Ömer Rüştü Paşa'nın Ayan Meclisi'nde olup olmadığını sordurması ve Paşa'nın Ayan'da olmadığına anlaşılması neticesinde ortamın her geçen saat alevlenmesi ile Harbiye Nazırlığı vazifesine Gazi Ethem Paşa'nın getirilmesi bu makama sarayın önce Ömer Rüştü Paşa'yı düşündüğünü göstermektedir. Akabinde Ömer Rüştü Paşa'ya Hassa Ordusu kumandanlığı teklif edilmişse de Paşa bu görevi kabul etmemiştir⁶⁹. Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra da Ayan Meclisi görevine devam eden Ömer Rüştü Paşa, 2 Mart 1911 tarihli bir habere göre Avrupa'ya giderek Krupp ve diğer bir markadan topların atış tecrübelerinde hazır bulunacak heyetin başkanlığına getirilmiştir⁷⁰.

Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında Ayan Meclisi azalığı haricinde herhangi bir aktif cephe görevi ya da kabine vazifesinde bulunmayan Ömer Rüştü Paşa'nın Meclis-i Ayan'daki görevi mütareke döneminde de devam etmiştir. Kasım 1918'de Talat Paşa ve Sait Halim Paşa kabinelerinin Divan-ı Âli'ye verilmesi teklifi üzerine oluşturulan Encümen-i Mahsus'a seçilmiş ve komisyonun reis vekilliğine getirilmiştir⁷¹. Ömer Rüştü Paşa, ertesini yıl "81" künye numarasıyla dâhil olduğu askerlik mesleğinden yaş haddinden emekliye sevk edilmiştir⁷².

İTC yönetiminde girdiği I. Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi ile mağlup olarak ayrılan devlete mütteliklerce ağır şartlar sunulmuştur. Tahtın Sultan Reşat'ın ardından yeni sahibi olan Sultan Vahdettin tarafından 22 Temmuz 1920'de sunulan şartlarının kabul veya reddi konusunda fikir beyan etmek üzere Yıldız Sarayı'nda bir Saltanat Şurası toplanmıştır. Burada yapılan oylamada Ömer Rüştü Paşa da bir kişi hariç diğer tüm üyeler gibi anlaşmanın kabul edilmesi yönünde oy kullanmıştır⁷³. O süreçte Milli Mücadele'yi örgütlemiş olan Mustafa Kemal Paşa yönetimindeki Anadolu hareketinin bu

⁶⁹ Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2015), 72-80.

⁷⁰ "Drednotlar Meselesi", *Tanîn*, Nr. 896, (17 Şubat 1326), 1.

⁷¹ Necmeddin Sahir Silan, *II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım*, haz. İsmail Dervişoğlu, (İstanbul: DBY Yayınları, 2010), 101-102.

⁷² *Takvîm-i Vekâyi'*, Nr. 3733, (27 Kânunuevvel 1335), 2.

⁷³ *Takvîm-i Vekâyi'*, Nr. 3911, (24 Temmuz 1336), 5. Hiç olumsuz oy çıkmayan bu toplantıdaki tek çekimser oyu ise eski Bahriye Nazırı Topçu Feriki Ali Rıza Paşa kullanmıştır

toplantıya ve alınan karara tepkisi ise sert olmuştur. 17 Ağustos 1920’de Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından Büyük Millet Meclisi’ne yazılan telgrafla Sevr Antlaşması’nı imzalayan heyetteki isimlerle beraber yukarıda bahsedilen Saltanat şurası’na katılarak antlaşmanın kabulü lehine oy verenlerin de vatan haini olarak ilan edilmeleri hususundaki teklifi 19 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda görüşülmüş ve teklif tasvip edilmiřtir⁷⁴. Bu karar bir kanun şeklinde değil, teklifin Meclis tarafından uygun bulunduğunun belirtilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Zaten Ömer Rüştü Paşa’nın Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ile kurulmuş olan hükümet veya onun hareketi aleyhinde doğrudan hiğbir eylemi de bulunmamaktadır.

Bu dönemde Damat Ferit Paşa hükümetlerinin başlangıcına zemin hazırlamış olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın (HİF) ikinci defa canlandırılıp siyasi hayata atılması hadisesinin ilk adımı da Ömer Rüştü Paşa’nın şişli’deki evinde atılmıştır. Hatta bu yeniden teşkil sürecinde fırkanın ilk reisliğini Ömer Rüştü Paşa’nın hem hemşerisi hem de yakın dostu olan Sultan II. Abdülhamit’in son başmabeyincisi Müşir Mehmet Nuri Paşa üstlenmiřtir⁷⁵. Fakat Ömer Rüştü Paşa bu fırkaya dâhil olmamıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın yeniden teşkil edildiği evredeki aktarımlardan Ömer Rüştü Paşa’nın yakın çevresindeki kendisi gibi yüksek rütbeli emekli memurlarla sık sık buluştuğu ve savaş sonrası memleketin içinde bulunduğu meselelere kafa yordukları da anlaşılmaktadır.

Son dönemlerine kadar şişli’deki evinde yaşayan Ömer Rüştü Paşa, 8 Temmuz 1922’de cumartesi günü damadı Hüsamettin (Karaoyvat) Paşa’nın Emirgan’daki köşkünde hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi 10 Temmuz 1922 Pazartesi günü hususi vapurla Emirgan’dan Beşiktaş’a getirilerek buradaki Sinan Paşa Camii’nde kalabalık bir cemaat eşliğinde öğle namazını takiben kılınan cenaze namazının ardından vasiyeti üzerine Maçka mezarlığına defnedilmiřtir⁷⁶. Paşa, vefat ettiğinde 79 yaşındadır. Kabri kaynaklarda halen

⁷⁴ T.B.M.M. *Zabit Ceridesi*, 1. Devre, 53. İçtima, (19 Ağustos 1336), 333.

⁷⁵ Halil Ölmez ve Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Mütareke Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın Yeniden Teşkilinde İlk Reisi: Kütahyalı Müşir Mehmet Nuri Paşa (1850-1921)”, *Belęi Dergisi*, S.30 (2025), 455-56.; Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, haz. Sevda şakar, (İstanbul: şehir Yayınları, 2007), 382-83.; Ziya şakir, *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı?*, haz. Serkan Erdal, (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2011), 257-58.

⁷⁶ “Dün Merâsim-i Tedfiniyesi İcra Edilen Müşir Ömer Rüşdi Paşa”, *Aķşam*, Nr. 1366, (11 Temmuz 1338), 1.; “Vefayât-ı Meşâhir”, *Milli Nevsâl*, (İstanbul: Kanaat Matbaası ve

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Maçka mezarlığında diye geçiyorsa da günümüzde ailesi tarafından Emirgan'daki Reşitpaşa mezarlığında evlatlarının mezarları yanına nakledilmiş haldedir⁷⁷.

Küçük bir anıt formunda hazırlanmış mezarda Ömer Rüştü Paşa, eşi Fatma Leman Hanım (ö. 27 Ekim 1918) ve Paşa'nın annesi Hacı Hatice Hanım'ın (ö. 31 Ekim 1917) kabirleri bulunmaktadır. Kabrin tam ortasında yükselen mezar taşının üç yönünde her bir defnedilmiş kişiye dair kitabe bulunur. Ömer Rüştü Paşa'nın kitabesi mezar taşının ön yüzünde bulunur. Tarih bölümleri ile toplam beş kartuşluk kitabede yazan metin aşağıdaki gibidir;

"Hüve'l-Bâkî.

Meşrutiyetin ilk Harbiye Nâzırı

Gâzî Müşîr Ömer Rüşdi Paşa.

El'Fâtîha.

13 Zilkade 1340. 8 Temmuz 1338. Cumartesi."

Sultan II. Abdülhamit devrinde jurnal faaliyetlerine bulaşmamış, her daim devlete sadık ve sarayca da güvenilir olmuş, çalışkan, tedbirli, sakin ve başarılı bir asker olan Ömer Rüştü Paşa, yarım asrı geçen devlet hizmetinde pek çok önemli ve başarılı işlere imza atmıştır. Devlet ve millete yönelik yardım faaliyetlerinde de aktif olduğu görülmektedir⁷⁸. Hakkında elbette çok fazla şey yazılmış ve söylenmiştir. Bunların tamamını burada ele almak imkân dışındaysa da birkaç aktarımda bulunmak icap etmektedir. Paşa'ya Sultan II. Abdülhamit tarafından da güvenilmiş ve yakın tutulmuştur. Bunun bir nişanesi olarak Sultan Abdülhamit, bizzat kendi atölyesinde yaptığı bir kitaplığı Ömer Rüştü Paşa'ya hediye etmiştir. Kitaplık, Paşa'nın vefatının ardından oğlu Ekrem Akömer'e intikal etmiştir⁷⁹. Ayrıca Gazi Osman Paşa'dan sonra Sultan Abdülhamit,

Kitabhanesi, 1339), 317.; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 261; "Ziyâ-ı Müessif", *Tevhîd-i Efkâr*, Nr. 390, (10 Temmuz 1338), 2.

⁷⁷ Kabrin yeri ve nakil konusunda bilgilendirme yapan Ömer Rüştü Paşa'nın torunlarından Fuat Akömer Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

⁷⁸ Örneğin; "Hilâl-i Ahmer", *Tanîn*, Nr. 1485-56, (16 Teşrinievvel 1328), 5.; "İâne-i Harbiyye", *Sabah*, Nr. 8289, (4 Teşrinievvel 1328), 3.

⁷⁹ Yılmaz Öztuna, *II. Abdülhamid: Zamanı ve Şahsiyeti*, İstanbul: Kubbealtı, 2008, 210.

Mabeyin Müşiri olarak yerine kimseyi atamadığından bir dönem bu makamın yapması gereken bayramlaşmalarda tahtın yanındaki saçağın tutulması işlemini Müşir Fuat Paşa ve Müşir Ömer Rüştü Paşa yapmışlardır⁸⁰. Son dönem Osmanlı askeri tarihinde önemli bir sima olan Alman Goltz Paşa, Ömer Rüştü Paşa'nın Hassa Ordusu'nun kurmay başkanlığını yaptığı dönemde kendini olması gereken şekilde geliştirdiğini, sakin, tedbirli, ihtiyatlı, mütereddit, fikren ve cismen yorgun bir adam olduğunu, sarayda ehemmiyet verilen itibar sahibi bir asker olup sarayın hususi hizmetlerinde dahi kullanıldığını, çalışkan ve değerli bir adam olarak tanındığını aktarmaktadır⁸¹. Vefatı üzerine gazete ve mecmualarda Paşa hakkında yazılar da çıkmıştır. Tevhîd-i Efkâr'da çıkan yazıda kendisi hakkında şu satırlara yer verilmiştir;

*"Merhûm-ı müşârunileyh (1)313 Yunan Muharebesinde Alasonya Ordusu erkân-ı harbiye reisi idi. Muzafferiyetle tetevvüç eden (taçlanan) bu muharebenin Gazi Edhem Paşa gibi kumandanları arasında merhûm târîh-i askeriyemizde yer tutmuş bir sima idi. Bu muharebenin hatıra-i zaferi olmak üzere taraf-ı padişâhîden altun bir seyf-i gazâ ile taltif edilmişti. İlan-ı meşrûtiyetle teşkil eden Said Paşa kabinesinde merhûm Harbiye Nâzırı idi. Müşârunileyh yarım asrı mütecâviz (geçkin) bir zamandan beri vatanın muhtelif menâtıkında (bölgelerinde) devlet ve millete birçok hizmetler ifa eylemiş ve herkesin muhabbet ve hürmetini kazanmış kıymetli bir askerdi."*⁸²

Yine vefatından sonra kısa bir biyografisi ile Cerîde-i Askeriye'de çıkan yazıda da Ömer Rüştü Paşa, "Yarım asır kadar lekesiz hizmetler eden bu temiz ve âlî (yüce) kalbli emekdâr asker", şeklinde nitelendirilmektedir⁸³. Damadı Hüsamettin Paşa'ya göre V. Ordu kumandanlığına tayin edildiği sırada Ömer Rüştü Paşa'nın konağı Vefa'da iken İhsan Nuri Sir'e göre II. Meşrutiyet döneminde Maçka Palas karşısındaki Arap Mehmet Paşa Konağı denilen konakta ikamet etmiştir⁸⁴. Bugün İstanbul'da Beşiktaş Belediyesi sınırlarında Paşa'nın adına bir sokak

⁸⁰ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989), C.2, 933.

⁸¹ Colmar Freiherr von der Goltz, *Osmanlı-Yunan Seferi*, çev. Yakub Şevki, (İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Osmanî Matbaası, 1326), 70-1.

⁸² "Ziyâ-ı Müessif", *Tevhîd-i Efkâr*, Nr. 390, (10 Temmuz 1338), 2.

⁸³ "Müşir Ömer Rüşdü Paşa", *Cerîde-i Askeriye*, (15 Temmuz 1338), 1.

⁸⁴ Hüsamettin Karaoyvat, *Canlı Tarihler: General Hüsamettin Karaoyvat*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946), 4.; İhsan Nuri Sir, "23-24 Temmuz 908 gecesi Yıldızdaki Mecliste kimler bulunuyordu?", *Yeni Tarih Dünyası*, (26 Kasım 1953), 249.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

bulunmaktadır. Memleketi olan Kütahya'da ise kendisinin pek tanınmadığını söylemek mümkündür.

V. Ailesi

Ömer Rüştü Paşa'nın Fatma Leman Hanım ile olan evliliğinden Mehmet Emin Bey (ö. 1897), Hayriye (Karaoyvat) Hanım (ö. 1963), Mustafa Kadri (Akipek) Bey (ö. 1944), Ali Ekrem (Akömer) Bey (ö. 1984), Mehmet Fuat (Akömer) Bey (ö. 1983) ve Hüseyin Suat (Akömer) Bey (ö. 1990) isimlerinde bir kız ve beş oğlan toplam altı çocuğu vardır. Mehmet Emin Bey, kurmaylık tahsilinin son senesinde, 28 Ocak 1897'de genç yaşında bir kaza sonucu vefat etmiştir⁸⁵. Aile cumhuriyet döneminde bir kardeş hariç "Akömer" soyadını almıştır. Mustafa Kadri Bey ise "Akipek" soyadını tercih etmiştir⁸⁶. Günümüzde Paşa'nın soyu torunları üzerinden halen devam etmektedir.

Müşir Ömer Rüştü Paşa'nın kardeşi Ferik Osman Şakir Paşa'nın ailesi ise "Ertenan" soyadını almıştır. Osman Şakir Paşa, 1856'da Kütahya'da doğmuştur. 1877'de girdiği Harbiye'den 1880'de 32. dönem piyade sınıfının üçüncüsü olarak mezun olmuştur⁸⁷. Kurmaylık tahsil etmemiştir. 1885 senesinde binbaşı rütbesine yükselmiş, ağabeyi Ömer Rüştü Paşa'nın Hassa Ordusu kurmay başkanlığına getirilmesinin ardından o da bu ordunun kurmay başkanlığına bağlı birinci şubesinin müdür muavinliğine tayin edilmiştir. Uzun yıllar bu ordudaki görevi devam eden Osman Şakir Bey, 16 Nisan 1903'te mirliva rütbesi ile "paşa" olmuş ve Makedonya'ya görevlendirilen ağabeyi Ömer Rüştü Paşa'nın maiyetine verilmiştir⁸⁸. 1906'da ferik rütbesine yükselen Osman Şakir Paşa, 27 Mart 1911'de İstip Fırkası'nın kumandanlığından emekli olmuştur⁸⁹. Emekliliği sırasında 5 Nisan 1919'da İstanbul Muhafızlığı ve 25. Kolordu kumandanlığı vazifesine tayin edilen Osman Şakir Paşa, bu vesileyle işgal İstanbul'unda da görev

⁸⁵ Genç yaşta kaybedilen Emin Bey'in cenazesi Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mezar taşında şunlar yazılıdır: "Hüve'l-Bâki. Ferikân- kiramdan saadetlü Ömer Rüşdü Paşa hazretlerinin mahdumu Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne erkân-ı harb üçüncü sene mülâzımlarından Mehmed Emin Bey'in rûh-i şerîfiy'çün el'fâtiha. 24 Şaban 1314 (28 Ocak 1897)"

⁸⁶ "Vefat İlanı", *Milliyet*, (10 Mayıs 1983), 10.

⁸⁷ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiyye*, 765; *Uzunçarşılı Kütahya Şehri*, 267.

⁸⁸ BOA İ.AS 44/34.; *Salname-i Askeri*, (1306), 132.

⁸⁹ BOA İ.HB. 30/27; BOA BEO 3874/290477.

yapmıřtır⁹⁰. Bu vazifeden sonra 1 Mayıs 1920’de kurmay subayların yargılandığı askeri mahkeme olan Erkân Divan-ı Harbi azalığına tayin edilmiřtir⁹¹. şakir Paşa, 14 Ocak 1923’te İstanbul’da vefat etmiřtir⁹². Müşir Çerkez Abdi Paşazâde Mirliiva Hüsrev Paşa’nın (Hassa Ordusu Kumandanı Topal Rauf Paşa’nın biraderi) kızı Rukiye Hanım ile olan evliliğinden doğan oğlu Ali Bey’den torunları bulunmaktadır⁹³.

Ömer Rüştü Paşa’nın oğullarından Mustafa Kadri Bey de ağabeyi Emin Bey gibi meslek olarak babasının izinden giderek Harbiye’ye girmiştir. 21 Temmuz 1899’da henüz idadi talebesi iken hususi iradeyle süvari çavuşluğuna terfi ettirilmiřtir⁹⁴. Aralık 1902’de maiyet-i seniyye çavuşları silkine dâhil ve Harbiye’de eğitimine devam ederken uhdesine piyade mülâzımlığı (teğmen) rütbesi verilerek saray yaverlerine dâhil edilmiřtir⁹⁵. Yaverlik hizmeti yanında Teftiş-i Askeri Komisyonu azalığı da yaptığı dönem 7 Haziran 1907’de piyade binbaşılığına terfi etmiřtir⁹⁶. Arşivden tespit edilebilen son rütbesi bu olmuřtur⁹⁷. 18 Aralık 1944’te vefat eden Mustafa Kadri Bey’in kabri, Ankara’da Cebeci mezarlıđındadır⁹⁸.

Diğer bir oğlu Ali Ekrem Bey de aynı şekilde askerliği meslek olarak seçmiştir. Temmuz 1902’de maiyet-i seniyye çavuşlarına dâhil edilmiřtir⁹⁹. Harbiye’den mezun olduktan sonra Almanya’ya gönderilmiş ve Postdam’da eğitim görmüřtür¹⁰⁰. Cihan Harbine katılmış, Liman von Sanders’in önce Çanakkale’de V. Ordu Kumandanı iken ve ardından da Yıldırım Ordular Grup

⁹⁰ BOA İ.DUİT. 158/63.

⁹¹ BOA İ.DUİT. 175/56.

⁹² “Vefayât-ı Meşahir”, *Milli Nevsâl*, (İstanbul: Kanaat Matbaası ve Kitabhanesi, 1339), 318.

⁹³ Osman şakir Paşa hakkında bilgiler veren torunları şakir ve Fikret Ertenan Beylere ve Fikret Bey’in eşi Gülnaz Ertenan Hanım’a teşekkürlerimi sunarım.

⁹⁴ BOA HH.İ. 125/43.

⁹⁵ “Tevcîhât”, *Sabah*, Nr. 4719, (6 Kânunuevvel 1318), 1.

⁹⁶ BOA İ.TAL. 422/85.

⁹⁷ BOA FTG.f. 541.

⁹⁸ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı da yapmış olan Prof. Dr. Ömer İlhan Akipek (ö. 2021), Mustafa Kadri Bey’in oğludur.

⁹⁹ “Şuûn-ı Dâhiliyye”, *Sabah*, Nr. 4563, (3 Temmuz 1318), 2.

¹⁰⁰ Sevda Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (İstanbul, 2018), 163.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Komutanı iken emir subaylığını yapmıştır¹⁰¹. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul ziyaretinde de Kayzer'e emir subaylığı yapmıştır. Bu dönemde kullandığı Alman askeri üniforması İstanbul'da Harbiye Askeri Müzesi'nde sergilenmektedir. Süvari sınıfından olan Ali Ekrem Bey, Velihaht Abdülmecit Efendi'nin yaveri iken 1922 senesi başlarında rütbesi yüzbaşılığa yükseltilmiştir¹⁰². Milli Mücadele'ye de katılan Ekrem Bey, Abdülmecit Efendi'nin halifeliliği zamanında da yaverliğini yapmıştır¹⁰³. Bu dönemde tuttuğu günlük notlar Taksim Atatürk Kitaplığı arşivinde bulunmaktadır¹⁰⁴. Ekrem Bey, cumhuriyet devrinde sivil hayatta da hizmetlerde bulunmuş, 1930-36 yılları arasında Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin genel sekreterliğini yapmıştır. 1931 yılında Türkiye'deki ilk olimpiik yüzme havuzunun yapılmasına ön ayak olmuştur¹⁰⁵. Hakkında Alexandra Schafer-Borrmann tarafından yazılmış Almanca biyografik bir kitap da bulunmaktadır¹⁰⁶.

Ömer Rüştü Paşa'nın damadı Hüsametdin Paşa, 6 Ocak 1870'de Şumnu'da dünyaya gelmiştir. Babası Şumnu Müftüsü Süleyman Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Edirne'de askeri rüştiyeyi ve idadiyi bitirdikten sonra Mekteb-i Harbiye'ye devamla 28 Mayıs 1889'da mülazım-ı sâne (teğmen) olarak göreve başlamıştır. 1 Haziran 1890'da üsteğmen, kurmaylık tahsili sonrası 6 Mayıs 1892'de kurmay yüzbaşı, 15 Haziran 1894'de kolağası, 23 Ağustos 1898'de binbaşı, 10 Mart 1902'de kaymakam, 19 Nisan 1903'de miralay, 22 Ocak 1906'de mirliva rütbesiyle "paşa" olmuştur. 1909'da rütbesi yapılan genel düzenleme ile yeniden miralaylığa indirilmiş fakat 20 Ekim 1912'de yeniden mirlivalığa yükselmiştir. Balkan Savaşı sırasındaki Edirne muhasarasında tümgeneral, I.

¹⁰¹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, (Ankara: TTK, 1993), 64, 150, 152.; İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Bel_Mtf_025688.; İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Bel_Mtf_025711.

¹⁰² *Takvîm-i Vekâyi'*, Nr. 4401, (27 Şubat 1337), 2.

¹⁰³ Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları*, 152.

¹⁰⁴ İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Bel_Mtf_048068-048069-048070-048071.

¹⁰⁵ Emre Saral, "Avusturyalı Savaş Muhabiri Georg Bittner'in Çanakkale Cephesi İzlenimleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, C.15, S.23 (2017), 152.

¹⁰⁶ Kitabın tam künyesi: Alexandra Schafer-Borrmann, *Vom "Waffenbruder" zum "Türkisch-Deutschen Faktotum": Ekrem Rüştü Akömer (1892-1984), Eine Bemerkenswerte Randfigur Der Geschichte*, Ergon, Würzburg 1998.

Dünya Savaşı esnasında ise korgeneral olmuştur¹⁰⁷. Ömer Rüştü Paşa'nın kızı Hayriye Hanım ile 2 Haziran 1892 Perşembe günü evlenmişlerdir¹⁰⁸. Hüsamettin Paşa, cumhuriyet devrinde "Karaoyvat" soyadını almıştır ve 10 Mart 1951'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Sonuç

Son devir Osmanlı erkân ve ricâlinin yüksek rütbeli memurları arasında hem Sultan II. Abdülhamit döneminde hem de sonrasında itibar gören devlet adamlarının bulunduğu gibi, II. Meşrutiyet sonrası yeni idarenin hışmına uğrayanlar da bulunur. Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa, her iki devirde de itibar görmüş ve askerlik mesleğine leke sürmemiş birisi olarak öne çıkmaktadır.

Genç yaşta girdiği askerlik mesleğinde 63 yıl devlete hizmet etmiştir. Bu süreçte askeri heyetlerde ve komisyonlarda, Karadağ, Sırp ve 93 Harplerinde, sonrasında ordu kumandanlıklarında, 1897 Yunan Harbi'nde ve Balkanlarda önemli vazifeler deruhte etmiştir. Özellikle 1897 Yunan Harbi sırasında ordunun kurmay başkanlığına getirilmesi ve savaşın zaferle sonuçlanmasından sonra sivrilerek daha çok İstanbul'daki görevlerde tercih edilen bir profile yükselmiştir. Böylece Yıldız Sarayı tarafından yakın tutulmuştur. En yüksek askeri rütbe olan müşir yani mareşal rütbesinin yanında 1897 zaferi sebebiyle hem "Gazi" gibi önemli bir unvana sahip olmuş, hem de sonradan Sultan tarafından duyulan güvenin bir yansıması olarak "Yaver-i Ekrem" unvanı ile taltif edilerek askerler arasında ayrıcalıklı bir pozisyona yükseltilmiştir.

Meşrutiyetin yeniden iadesine giden süreçte Harbiye Nazırı olarak bulunan Ömer Rüştü Paşa, her ne kadar II. Meşrutiyet devrinin ilk Harbiye Nazırı olarak tarihe geçmişse de bu görevde siyasi sebeplerle oldukça kısa bir süre kalabilmiştir. Gerek bu süreçte Harbiye Nazırlığı makamına saray tarafından doğrudan tayin edilmesi, gerekse bu görevden ayrıldıktan sonra yine saray tarafından Ayan Meclisi reisliğine getirilmeye çalışılması yanında 31 Mart

¹⁰⁷ Hüsamettin Karaoyvat'ın Reşitpaşa mezarlığındaki mezar taşında, "1915 yılında Bağdat'ta bulunan 13'ncü Kolordu Komutanlığından emekli Mirliya Hüsamettin Karaoyvat", yazmaktadır. Bu durumda tümgenerallik ve korgenerallik aktarımı ferik rütbesiyle ilgili değil, kumanda edilen birlik seviyesi ile ilgili olmalıdır.

¹⁰⁸ Karaoyvat, *Canlı Tarihler*, 3-4.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Vakası sırasında tekrar Harbiye Nazırı olarak düşünülmesi, II. Abdülhamit döneminde Müşir Ömer Rüştü Paşa'ya duyulan güveni apaçık göstermektedir. II. Meşrutiyet'in ilk çalkantılı süreçlerinde saray ve II. Abdülhamit'in yanında duruşu da bu güvenin bir yansımasıdır. Dönem ricali bu perspektiften pek değerlendirilmediğinden Paşa'nın biyografisi ayrıca bir önem kazanmaktadır. Zira bu durum makalede ele alınan süreçler itibariyle Sultan Abdülhamit'in güvendiği isimleri karışıklık anlarında yanında tutma ve göreve getirme eğilimini de açığa çıkarmaktadır.

Sultan II. Abdülhamit sonrasında da devlet hizmetinde bulunan Ömer Rüştü Paşa'nın bu dönemde Ayan Meclisi azalığı sürmüştür. 1919'da askerlik mesleğinden emekli olmuş ve yalnızca Ayan Meclisi'ne devam etmiştir. İşgal İstanbul'una da kısmen şahit olan Paşa, kendisi gibi yüksek rütbeli yakın çevresindeki kişilerle buluşarak memleket meselelerine kafa yormuş, hatta Mütareke Dönemi'nin yine böyle bir gününde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden teşkili ile sonuçlanan sürecin ilk adımı Ömer Rüştü Paşa'nın Şişli'deki konağında atılmıştır. Buna rağmen Paşa siyasetten uzak durmuş ve yakın dostu Nuri Paşa'nın reisliğine rağmen fırkaya dâhil olmamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın nihai zaferle sonuçlandığını göremeyen Ömer Rüştü Paşa, 8 Temmuz 1922'de İstanbul'da vefat etmiştir. Sadece kendisi değil, ailesinden de hem Osmanlı Devleti zamanında hem de cumhuriyet devrinde devlet hizmetinde bulunan önemli isimler çıkmıştır. Yapılacak bu gibi dönemsel olarak önemli roller üstlenmiş kişiler hakkındaki biyografi çalışmalarının yeni bilgilere ve tartışmalara kapı aralayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Genel M¼d¼rl¼ę¼ Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 2051/153754; 3189/239126; 3453/258957;
3455/259058; 3874/290477.

Cevdet Askeriye (C.AS.): 1090/48094.

Fotoğraflar (FTG.f.): 541.

Hazine-i Hassa İradeler (HH.İ.): 125/43.

İrade Askeri (İ.AS.): 25/14; 44/18; 44/34; 46/40; 46/49.

İrade Dâhiliye (İ.DH.): 1467/49; 968/76491.

İrade Dosya Usul¼ (İ.DUİT.): 7/54; 158/63; 175/56.

İrade Harbiye (İ.HB.): 30/27.

İrade Taltifat (İ.TAL.): 74/24; 143/58; 269/78; 311/50; 406/77; 413/60;
422/85.

Teftişat-ı Rumeli Umum Evrakı (TFR.I.UM.): 26/2506.

Yıldız M¼tenevvi Maruzat (Y..MTV.): 35/96.

Yıldız Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.): 126/101; 128/133.

Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y..PRK.BşK.): 68/87.

Zabtiye (ZB.) 414/65.

Devlet Arşivleri Genel M¼d¼rl¼ę¼ Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi
(MSBATA)

Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi (110-9-1-2): 11-0-6.

Osmanlı-Yunan Harbi (110-9-1-4): 12-11-4; 29-94-1; 71-4-15; 115-38-7; 119-
20-1.

Fikret ve G¼lnaz Ertenan Ailesi Fotoğraf Koleksiyonu

İBB Atat¼rk Kitaplığı Arşivi

Halil ölmez

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Müteferrik Evrak (Bel_Mtf_): 025688; 025711; 048068; 048069; 048070; 048071.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi

Sultan II. Abdülhamid Han Koleksiyonu: 91313/0007; 91313/0009.

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)

FT/OFS 6-4

B. Resmi Yayınlar ve Yayınlanmış Belgeler

Salnâme-i Askerî, 5'nci Def'a, Sene 1291.

Salnâme-i Askerî, 6'ncı Def'a, Sene 1292.

Salname-i Askeri, Sene 1304.

Salname-i Askeri, Sene 1306.

Salnâme-i Askerî, 14'ncü Def'a, Sene 1324.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 53. İçtima (19 Ağustos 1336).

Takvîm-i Vekâyi', 3 Kânunuevvel 1324, Nr. 66.

Takvîm-i Vekâyi', 27 Kânunuevvel 1335, Nr. 3733.

Takvîm-i Vekâyi', 24 Temmuz 1336, Nr. 3911.

Takvîm-i Vekâyi', 27 Şubat 1337, Nr. 4401.

C. Telif ve Tetkik Eserler

Ahmed Necâti Efdaleddin, Medeni Ahlâkî Musâhabeler, İstanbul: Resimli Kitab Matbaası, 1329.

Akşin, Sina, 31 Mart Olayı, İstanbul: İmge Kitabevi, 2015.

Birecikli, İhsan Burak, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", Gazi Akademik Bakış, c. 2, sayı 3 (2008): 211-226.

(ATAD)

- 85 -

Biren, Mehmet Tevfik, Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 1, yay. haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul: Arma Yayınları, 1993.

Çelik, Yüksel, "Serasker", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 36, (2009): 547-549.

"Dâhiliyye", Sabah, Nr. 1005, 27 Mayıs 1308, s. 2.

"Dâhiliyye", Sabah, Nr. 1010, 1 Haziran 1308, s. 3.

"Dâhiliyye", Sabah, Nr. 2515, 18 Temmuz 1312, s. 1.

"Dâhiliyye", Sabah, Nr. 2850, 18 Teşrinievvel 1313, s. 3.

"Dâhiliyye", Sabah, Nr. 3073, 29 Mayıs 1314, s. 2.

"Dâhiliyye", Sabah, Nr. 3458, 24 Haziran 1315, s. 1.

"Drednotlar Meselesi", Tanîn, Nr. 896, 17 Şubat 1326, s. 1.

"Dün Merâsim-i Tedfinesi İcra Edilen Müşir Ömer Rüşdi Paşa", Akşam, Nr. 1366, 11 Temmuz 1338, s. 1.

Görgülü, İsmet, On Yıllık Harbin Kadrosu, Ankara: TTK, 1993.

"Hilâl-i Ahmer", Tanîn, Nr. 1485-56, 16 Teşrinievvel 1328, s. 5.

"Hudûd-ı Yunâniyye Gönderdiğimiz Muhâbir-i Mahsûsamızdan", Sabah, Nr. 2630, 12 Mart 1313, s. 2.

Hülagü, Metin, Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri (1909-1918): Hususi Doktoru Atif Hüseyin Bey'in Hatıratı, İstanbul: Pan Yayınları, 2003.

"İâne-i Harbiyye", Sabah, Nr. 8289, 4 Teşrinievvel 1328, s. 3.

İrtem, Süleyman Kâni, Meşrutiyet Doğarken, yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999.

İsmail Subhi ve Mehmed Fuad, Musavver Salname-i Servet-i Fünûn, İstanbul: Matbaa-i Halk-ı Osmani Şirketi, 1326.

"İstanbul Ciheti", Sabah, Nr. 4334, 16 Teşrinisani 1317, s. 3.

"İstanbul Ciheti", Sabah, Nr. 4335, 17 Teşrinisani 1317, s. 3.

Kâmil Paşa, Kâmil Paşanın Âyan Reisi Said Paşaya Cevabları, İstanbul: Matbaa-i Ebuza, 1327.

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Karaoyvat, Hüsametdin, Canlı Tarihler: General Hüsametdin Karaoyvat, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.

Korkmaz, Sevda, Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Simavi, Lütfi, Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim, haz. Sevda Şakar, İstanbul: Şehir Yayınları, 2007.

"Madalya", Sabah, Nr. 3076, 1 Haziran 1314, s. 1.

Malûmât, Nr. 81, 1 Mayıs 1313, s. 671.

Malûmât, Nr. 95, 7 Ağustos 1313, ss. 918-919.

Mehmed Esad, Mirat-ı Mekteb-i Harbiyye, İstanbul: Şirket-i Mürebbiye Matbaası, 1310.

"Merhûm Emin Bey", Servet-i Fünûn, Nr. 311, 13 Şubat 1312, s. 296.

"Ne Haldeyiz?", Servet-i Fünûn, Nr. 12, 24 Temmuz 1324, s. 1.

"Necib Osmanlılar", Servet-i Fünûn, Nr. 7, 19 Temmuz 1324, s. 1.

Ölmez, Adem, Gazi Edhem Paşa ve Dönemi, Ankara: TTK, 2013.

Ölmez, Halil ve Sarıkoyuncu Değerli, Esra, "Mütareke Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Yeniden Teşkilinde İlk Reisi: Kütahyalı Müşir Mehmet Nuri Paşa (1850-1921)", Belgi Dergisi, sayı 30 (2025): 445-70.
<https://doi.org/10.33431/belgi.1678777>.

Öztuna, Yılmaz, Devletler ve Hanedanlar, c. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.

Öztuna, Yılmaz, II. Abdülhamid: Zamanı ve Şahsiyeti, İstanbul: Kubbealtı, 2008.

Resimli Gazete, Nr. 42, 14 Ağustos 1313, ss. 496-497.

Sabah, Nr. 6762, 10 Temmuz 1324, s. 1.

Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı [Küçük] Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtîrâtı, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

Sannav, Sabri Can ve Turan, Cem, "Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana

- Gelen Gelişmeler”, Turkish Studies - Historical Analysis, c. 14, sayı 4 (2019): 989-1000.
- Saral, Emre, “Avusturyalı Savaş Muhabiri Georg Bittner’in Çanakkale Cephesi İzlenimleri”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, c. 15, sayı 23 (2017): 133-163.
- Sılan, Necmeddin Sahir, II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul: DBY Yayınları, 2010.
- Sir, İhsan Nuri, “23-24 Temmuz 908 gecesi Yıldızdaki Mecliste kimler bulunuyordu?”, Yeni Tarih Dünyası, sayı 6 (26 Kasım 1953): 248-249.
- “Sulh”, Tercümân-ı Hakikat, Nr. 5914, 4 Teşrinievvel 1313, s. 1.
- “Şuûn”, Tanin, 23 Temmuz 1324, s. 3.
- “Şuûn”, Tanin, 24 Temmuz 1324, s. 3.
- Tahsin Paşa, Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.
- “Terâcim-i Ahvâl”, Malûmât, Nr. 85, 31 Mayıs 1313, ss. 757-758.
- “Tevcîhât”, Sabah, Nr. 4719, 6 Kânunuevvel 1318, s. 1.
- The Situation in Turkey, The Tablet, no. 3288, 16 May 1903, s. 759.
- Unat, Faik Reşit, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi: Ali Cevat Beyin Fezlekesi, Ankara: TTK, 1985.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Kütahya Şehri, İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.
- “Vefat İlanı”, Milliyet, 10 Mayıs 1983, s. 10.
- Vefayât-ı Meşâhir, İstanbul: Kanaat Matbaası ve Kitabhanesi, 1339.
- von der Goltz, Colmar Freiherr, Osmanlı-Yunan Seferi, çev. Yakub Şevki, İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Osmanî Matbaası, 1326.
- Yazıcı, Serkan, “Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamının Değişimi”, History Studies, c. 6, sayı 5 (2014): 233-247.
- Ziya Şakir, Sultan Abdülhamid’in Yunan Zaferi ve Gizli Siyaseti, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994.

Halil ölmez

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Ziya Şakir, Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı?, haz. Serkan Erdal, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2011.

"Ziyâ-ı Müessif", Tevhîd-i Efkâr, Nr. 390, 10 Temmuz 1338, s. 2.

(ATAD)

- 89 -

Ekler

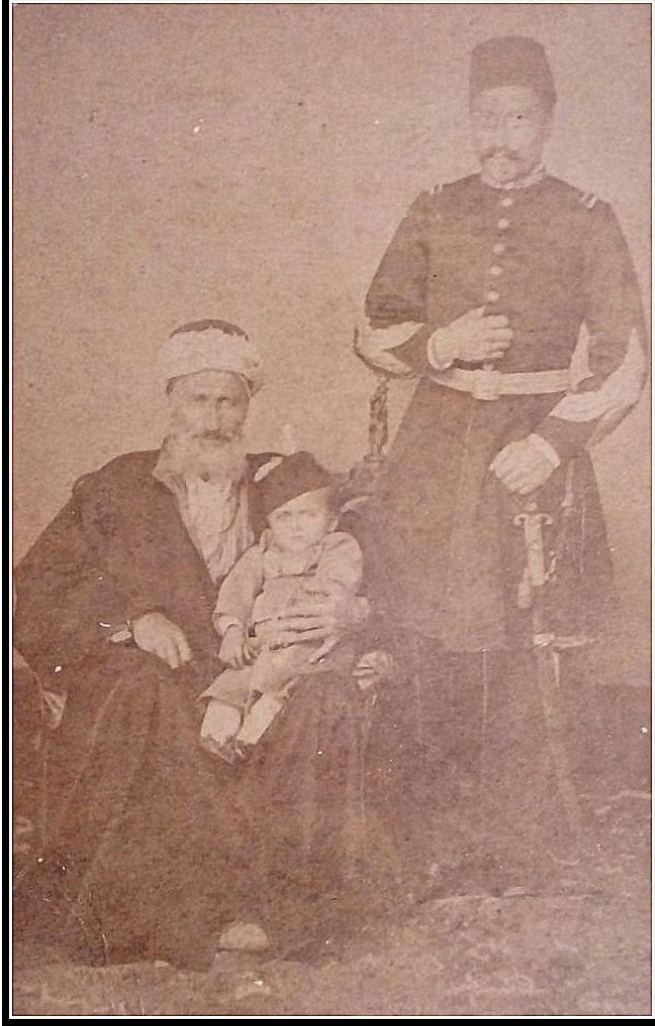
Ek 1: Ayan Azası Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa. (Türk Tarih Kurumu Arşivi, FT/OFS 6-4)

Halil ölmez

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Ek 2: Ömer Rüştü Paşa'nın genç subaylık dönemlerinde babası Mehmet Efendi ile alınmış bir fotoğrafı. (Fikret ve Gülnaz Ertenan Ailesi Fotoğraf Koleksiyonu)

(ATAD)

- 91 -

Ek 3: Ömer Rüştü Paşa ("x" ile işaretli), V. Ordu Kumandanlığı sırasında şam'da iken Surre Alayı ile birlikte alınan iki fotoğrafı. (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi Sultan II. Abdülhamit Han Koleksiyonu, 91313/0007 ve 91313/0009)

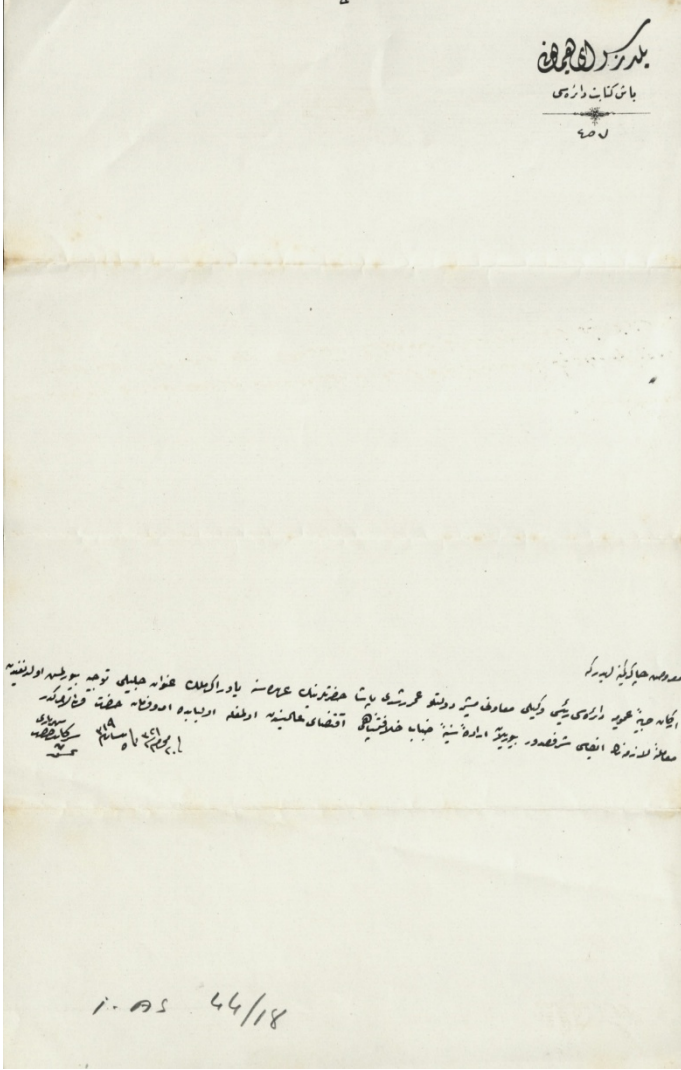
II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Ek 4: 1897 Yunan Harbi sırasında Ordu Kumandanı Müşir Ethem Paşa ve Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Ömer Rüştü Paşa'nın Maluna Boğazı'ndan Yenişehir Muharebesini idare ettikleri sırada alınan bir fotoğrafı. (Malumat, 1 Mayıs 1313, Nr. 81)

II. Meşrutiyet'in İlk Harbiye Nazırı: Gazi Müşir Ömer Rüştü Paşa (1843-1922) Hayatı ve Faaliyetleri

Ek 6: Ömer Rüştü Paşa'ya "Yaver-i Ekrem" unvanı verilmesi hakkında irade.
(BOA İ.AS. 44/18)

Ek 7: Ömer Rüştü Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak tayini hakkında irade. (BOA İ.DH. 1467/49)

